

FOIZ STAVKALARI TURLARI VA ULARNING IQTISODIYOTGA TA'SIRI

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

Iqtisodiyot fakulteti talabasi

Eshnazarov Ogabekjon

Annotatsiya. Mazkur maqolada foiz stavkalari tushunchasi, ularning asosiy turlari hamda iqtisodiyotga ta'siri tahlil qilinadi. Foiz stavkalarining o'zgarishi investitsiyalar, iste'mol, inflyatsiya va iqtisodiy o'sishga qanday ta'sir ko'rsatishi misollar asosida yoritilgan. Foiz stavkasi moliyaviy bozorlarda asosiy narx ko'rsatkichlaridan biri hisoblanib, u kredit va depozit operatsiyalari, investitsion faoliyat hamda pul-kredit siyosati orqali iqtisodiyotga keng ko'lamda ta'sir ko'rsatadi. Maqolada foiz stavkalarining shakllanish mexanizmi, ularning qat'iy (fiks), o'zgaruvchan (float), oddiy va murakkab shakllari, shuningdek, nominal, real va effektiv stavkalar kabi ko'rinishlari tahlil qilingan. Shuningdek, Markaziy bank stavkalari, bozor stavkalari va kredit/omonalarga oid foiz stavkalari o'rtasidagi farqlar ham yoritilgan.

Kalit so'zlar: foiz stavkasi, inflyatsiya, investitsiya, iqtisodiy o'sish, pul-kredit siyosati.

Kirish

Bozor iqtisodiyoti sharoitida foiz stavkasi moliya va bank tizimining eng muhim elementlaridan biri hisoblanadi. U kredit va depozit munosabatlarining markazida turib, pul resurslarining harakati, investitsiya jarayonlari va umumiy iqtisodiy faollik darajasiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Aynan foiz stavkalari orqali banklar o'z kredit siyosatini shakllantiradi, Markaziy bank esa pul-kredit siyosatini yuritadi va inflyatsion jarayonlarga ta'sir qiladi. Foiz stavkasi pulning vaqt qiymatini

ifodalovchi asosiy vositadir. U nafaqat qarz oluvchining xarajatini, balki investorlar va jamg'arma egalarining kutilayotgan daromadini ham belgilaydi. Shu bois, foiz stavkalari iqtisodiy agentlarning – ya'ni banklar, tadbirkorlar va aholi – moliyaviy qarorlariga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Foiz stavkasi — bu pul mablag'laridan foydalanish uchun to'lanadigan yoki olinadigan mukofot miqdoridir. Markaziy bank tomonidan belgilanadigan asosiy foiz stavkasi butun iqtisodiyot uchun “narx signali” bo'lib xizmat qiladi. U kreditlar narxiga, jamg'armalarning jozibadorligiga hamda inflyatsiya darajasiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Mazkur maqolada foiz stavkasi tushunchasi, uning iqtisodiy ahamiyati, shakllanish mexanizmi hamda mavjud asosiy turlari – qat'iy va o'zgaruvchan, nominal va real, oddiy va murakkab foiz stavkalari – tahlil qilinadi.

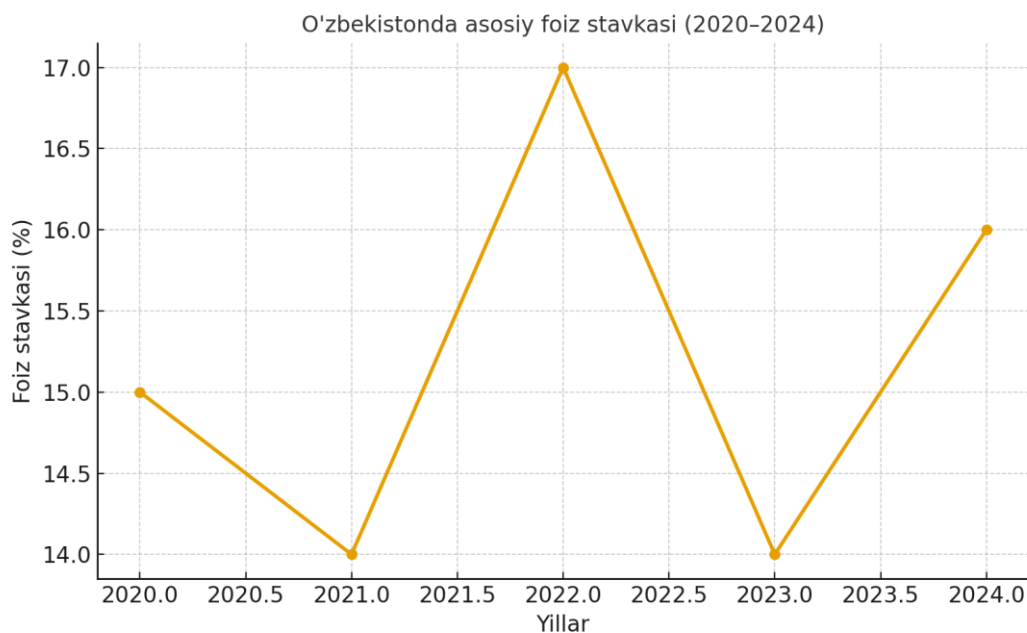
METODOLOGIYA. Iqtisodiyot nazariyalarida foiz stavkasi iqtisodiy faollikni tartibga soluvchi muhim omil sifatida qaraladi. Jon Meynard Keynsning “foiz stavkasi nazariyasi”ga ko'ra, past foiz stavkasi investitsiyalarni rag'batlantiradi, yuqori foiz esa ularni kamaytiradi. Zamonaviy monetar siyosat amaliyotida esa foiz stavkalari orqali inflyatsiyani nazorat qilish va iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash muhim o'rin tutadi.

- Foiz stavkalarining iqtisodiyotdagi roli. Foiz stavkasi pul-kredit siyosatining asosiy asbobi bo'lib, makroiqtisodiy ko'rsatkichlarga, jumladan inflyatsiya darajasi, iqtisodiy o'sish sur'atlari, valyuta kurslari va moliyaviy barqarorlikka sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Markaziy bank foiz stavkasi orqali iqtisodiyotdagi pul massasini tartibga soladi. Foiz stavkasi yuqori bo'lsa, kreditlash susayadi, iste'mol kamayadi, jamg'armaga moyillik ortadi. Aksincha, past foiz stavkasi iqtisodiy faollikni rag'batlantiradi. Hisoblash usuli bo'yicha: - Oddiy (yassi) foiz stavkasi – bu asosiy summaga nisbatan aniqlanadigan doimiy miqdordagi foizdir. U asosan qisqa muddatli kreditlarda qo'llaniladi. - Murakkab foiz stavkasi – bu hisoblash usulida har bir davrdagi foizlar asosiy summaga qo'shib boradi va kelgusi davrlarda ushbu

yangi summa asosida hisobkitob qilinadi. U uzoq muddatli investitsion loyihalarda keng qo'llaniladi. Tadqiqotda O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankining 2020–2024-yillar oralig'idagi asosiy foiz stavkasi ko'rsatkichlari o'rganildi. Ma'lumotlar ochiq statistik manbalardan olindi. Analitik usul orqali foiz stavkasi o'zgarishlarining inflyatsiya va iqtisodiy faollikka ta'siri tahlil qilindi.

Quyidagi diagrammada O'zbekistonda 2020–2024-yillar oralig'ida asosiy foiz stavkasining o'zgarish dinamikasi keltirilgan:

Ko'rinib turibdiki, 2020-yilda foiz stavkasi 15% bo'lgan bo'lsa, 2022-yilda inflyatsion bosim ortishi sababli 17% gacha oshirilgan. 2023-yilda esa iqtisodiy tiklanish fonida foiz stavkasi 14% gacha tushirildi. 2024-yilda esa makroiqtisodiy muvozanatni saqlash maqsadida 16% darajasida belgilandi.

Foiz stavkalarining o'zgarishi iqtisodiyotdagi asosiy yo'nalishlarga quyidagicha ta'sir ko'rsatdi:

- Investitsiyalar: yuqori foiz stavkasi kredit olishni qimmatlashtirdi, bu esa xususiy sektor investitsiyalarini qisqartirdi;

- Iste'mol: kredit xarajatlarning oshishi iste'molchi talabi pasayishiga olib keldi;
- Inflyatsiya: foiz stavkasining oshirilishi inflyatsiyani jilovlashga yordam berdi;
- Iqtisodiy o'sish: past foiz stavkalari iqtisodiy faollikni oshirgan davrlar kuzatildi.

Xulosa

Foiz stavkasi — iqtisodiy siyosatning markaziy vositalaridan biri hisoblanadi. Uning to'g'ri belgilanishi inflyatsiyani nazorat qilish, investitsiyalarni rag'batlantirish va makroiqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. O'zbekiston tajribasi shuni ko'rsatadiki, foiz siyosatining moslashuvchan yuritilishi iqtisodiy rivojlanish uchun muvozanatli sharoit yaratadi. Ayniqsa, bozor iqtisodiyoti sharoitida foiz stavkalarining darajasi banklarning kredit siyosatiga, tadbirkorlik faoliyatiga, aholi jamg'armalariga va investitsion muhitga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Foiz stavkasi nafaqat qarz mablag'larining narxini, balki pulning vaqtga nisbatan qiymatini ham belgilaydi. Uning oddiy va murakkab shakllari, qat'iy va o'zgaruvchan turlari iqtisodiy agentlar uchun turli moliyaviy natijalarni keltirib chiqaradi. Yuqori foiz stavkalari kreditlashni cheklab, jamg'armani rag'batlantirsa, past foiz stavkalari iqtisodiy faollikni oshiradi.

Foydanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki rasmiy veb-sayti – www.cbu.uz
2. Zaynutdinov, Sh. "Pul va banklar", Toshkent moliya instituti nashriyoti, 2019
3. T.J Qudratilayevich, X.A Ergashboy o'g'li FOIZ STAVKASI TUSHUNCHASI VA TURLARI. Tadqiqotlar, 2025
4. Moliya va kredit: o'quv qo'llanma / Tahrir hay'ati rahbari: M. Mullajanov – Toshkent: IQTISOD-MOLIYA, 2021.